

Textos del programa de mà de l'estrena el 15 de juny de 1970 de *Mort de dama*, adaptació teatral de la novel·la de Llorenç Villalonga, al Teatre Català Romea per la Companyia Adrià Gual.

El nostre espectacle sobre *Mort de Dama* de Llorenç Villalonga

Després d'haver fet pujar als nostres escenaris l'obra teatral completa de Salvador Espriu, i també d'haver guanyat per al nostre teatre alguns textos del poeta, no escrits expressament per a l'escena, hem pensat que havia arribat l'hora de posar la nostra companyia i el nostre treball al servei d'una de les aportacions més importants amb què compta la nostra literatura contemporània: parlo de l'obra completa de Llorenç Villalonga. A desgrat que més endavant intentéssim de muntar altres espectacles sobre textos de Llorenç Villalonga, hem decidit de començar aquesta nova etapa de la nostra tasca amb l'obra més coneguda, i potser la més important, pel que fa a la sociologia de la literatura, del gran escriptor mallorquí: *Mort de Dama*, una de les primeres novel·les del nostre temps. Ja és sabut, però, que Llorenç Villalonga no és solament un gran novel·lista, sinó que estructura les seves novel·les a partir, normalment, d'uns assaigs previs de caràcter teatral. Per tant, a la base de la feina de l'adaptador Biel Moll hi ha, per volguda o per expressa voluntat de tots nosaltres, la novel·la i, sobretot, la versió teatral de la novel·la feta pel mateix Villalonga i que duu el títol d'*A l'ombra de la Seu*.

A partir d'aquests treballs paral·lels hem procurat d'estructurar la nostra tasca i hem intentat que l'espectacle que n'havia de sortir fos una nova realitat. Per aquest motiu he aconsellat a l'adaptador que tractés amb certa llibertat alguns personatges i fos modificada l'estructura narrativa de l'obra, per tal d'aconseguir la major viabilitat teatral del nostre espectacle.

Ens ha decidit a prendre'ns aquestes llibertats el fet de creure que *Mort de Dama* ja és una mica propietat de tots nosaltres, i que malgrat la precarietat de la nostra crítica, al llarg d'aquests trenta o quaranta anys s'ha anat produint, a partir de la novel·la, una certa tradició crítica, és a dir, que no solament no s'ha creat una certa tradició i crítica habituals, sinó que hi ha diverses aportacions fins i tot contradictòries. Dit en altres paraules, en *Mort de Dama* ha esdevingut allò que ocorre sempre amb una gran obra. *Mort de Dama* és allò que el lector vol que sigui —el lector, i des d'ara l'espectador— però també és allò que els crítics ens han ensenyat a veure. O sigui que l'home de teatre i l'espectador d'avui, en principi, ja són condicionats per una sèrie de crítiques orientadores. Voldria dir que el nostre treball de dramatúrgia —en el sentit alemany del mot— ha seguit els camins que Joan Sales i,

molt assenyadament, Joaquim Molas, ens han fet veure. El treball de dramaturgia ha estat centrat al voltant de la interpretació crítica de Joaquim Molas, interpretació crítica que el lector interessat podrà trobar en una altra pàgina del programa, on en Joaquim Molas mateix explica la seva visió de la novel·la.

És especialment l'aspecte de reflexió sobre un temps perdut, a l'hora de donar un sentit ideològic al nostre espectacle, allò que més ens ha interessat. Segons la nostra opinió, Villalonga hauria creat un món encara viu, no solament a Mallorca sinó també a moltes altres zones del nostre país i de la Península. Un *modus* de vida que es manté malgrat tot i contra tot amb la condició que comporta mantenir-se d'una manera tan immobilista en un moment en què la marxa de la història ha estat i és tan contundent i abassegadora. Per això el ritme que hem mirat de donar al nostre espectacle és un ritme tret de l'experiència txekhoviana, i quan diem *txekhoviana* pensem en la línia Stanislavski, mai en la de Pitoëff. És per aquest camí de narrativa teatral que hem intentat d'incorporar al teatre l'obra de Villalonga. Fidels a l'exemple txekhovian, hem intentat, això no obstant, de presentar una mirada impressionista sobre un món que s'ensorra i que demana a crits, mal que sigui sense adonar-se'n, la necessitat d'un canvi. Per això en aquesta mirada impressionista hem provat de donar com un fris social, si bé procurant de mantenir la importància que el personatge literari d'Obdúlia de Montcada té, puix que no hem d'oblidar allò que ens ha ensenyat Joan Sales, és a dir, que Obdúlia de Montcada és un d'aquells personatges de ficció "creació afortunada d'un escriptor inspirat que ens pot servir per qualificar algú de real, com quan diem 'és una Madame Bovary, és un Tartari, és un Quixot'. La novel·lística catalana històrica no en té pas gaires: la viuda reposada, el senyor Esteve, potser algun altre". Sens dubte ara hi caldrà afegir Obdúlia de Montcada, segons que opinem nosaltres.

Però en el nostre espectacle, vam pensar que ella havia de quedar-hi explicada segons tots els altres personatges. Els altres personatges de la història no poden ser —al nostre entendre— un suport com potser ho són en la novel·la, sinó que havien de tenir entitat per si mateix. És per això que hem donat tanta importància a Aina Cohen, Carlota Nell, Collera, etcètera. Ens ha interessat més l'aspecte fris social que no l'explicació psicologista d'un determinat personatge literari. D'altra banda, pensem que en teatre no són permeses certes trampes que a la novel·la són possibles. Per exemple, quan Villalonga diu "el personatge central de *Mort de Dama*, entorn del qual gira un simbolisme esvalotat, és Dona Obdúlia de Montcada; la unitat de l'obra exigia, doncs, no donar massa importància a les figures secundàries, però l'equilibri d'escriptor és dels més difícils de sostenir. Ja coneixem n'Aina Cohen, la seva agror i el seu caràcter dominant pel fet mateix que ha viscut sempre dominada. L'autor és fàcilment suggestionable i no vol discutir. Aina Cohen se li ha imposat. En el *Señor de Pigmalión*, de Jacinto Grau, ocorre el mateix". Aquest original trencament de to final de Villalonga, pensem que solament

és possible en la novel·la. Potser perquè la novel·la, com és sabut, es pot permetre més llibertat que l'espectacle teatral. Pensant ja en termes de pur espectacle teatral, creiem que Aina Cohen encara s'havia d'imposar més, perquè ella s'imposa per si mateix, a la manera que Grau, Unamuno o Pirandello entenien, s'havia d'explicar més i contraposar el seu destí tràgic de dona absolutament fracassada a tots nivells, amb el destí plenament reexit que és els ulls de tota la societat palmesana, el destí de Dona Obdúlia de Montcada. Evidentment, a l'hora de tractar el personatge d'Aina Cohen, hem prescindit de tota anècdota que la fan crítica o reflex o, encara millor, contrafigura literària d'una certa poetessa o un cert publicista. Per nosaltres, Aina representa més aviat tota l'escola mallorquina i, sobretot l'immobilista pacte social de la molt admirada per nosaltres escola mallorquina. Com a contrapunt d'aquests dos destins, la figura de Carlota Nell, en la qual no ens desagrada de veure, al contrari, la possible al·lusió a reflex d'un gran escriptor francès que visqué a Palma, ens és útil per a posar en contradicció tot l'historicisme que encarni Obdúlia de Montcada. Solament un element essencial de la novel·lística hem procurat de mantenir en el nostre espectacle, i és el tractament un xic prouistià del temps, que Llorenç Villalonga fa. I les contínues marxés cap endavant i cap endarrere, sense una excessiva preocupació per les anades i vingudes dels personatges a través del temps, i la definició massa rigorosa de l'edat física dels personatges.

Per acabar, voldria afegir que hem intentat de donar a l'espectacle un aire d'homenatge al mestre Llorenç Villalonga. És per això que hem respectat la morfologia dels textos i no hem volgut traduir al barceloní, com ha estat provat moltes vegades, l'admirable aportació literària de Villalonga, sempre que no fos impossible la comprensió del text per part del nostre públic. En canvi, hem mantingut la fonètica barcelonina per ajudar a aquesta comprensió. Voldria agrair l'ajut de l'amic Joaquim Molas, que en tot moment ha estat disposat a orientar el treball de dramatúrgia sobre els textos que han fet possible el nostre espectacle. I també, d'una manera especial, la de l'amic Avel·lí Artís-Gener, que s'incorpora a una de les seves facetes oblidades a casa nostra, però molt conreada a l'exili, la d'escenògraf, i també, en virtut de la seva gran categoria de novel·lista i home de lletres, m'ha ajudat a posar en clar alguns aspectes que per a mi romanien obscurs de *Mort de Dama*.

RICARD SALVAT

COMPANYIA ADRIÀ GUAL

presenta

Mort de Dama

de Llorenç Villalonga

Adaptació de Biel Moll

Dramatúrgia de Ricard Salvat

REMEI HUGUET, senyoreta de companyia de Dona Obdúlia

TONINA, criada

MARIA ANTÒNIA DE BEARN, neboda de Dona Obdúlia

RAMONA CURT

XIM PUIGDESAURA, nebot de Maria Antònia

MARIA GRADOLÍ, parenta de Dona Obdúlia

SENYORETA GRADOLÍ I

SENYORETA GRADOLÍ II, filles de Maria Gradolí

JOAN, cotxer

SENYOR ROSELL, director del diari *El Adalid*

CRIADA I

OBDÚLIA DE MONTCADA, vídua de Bearn

MARGALIDA, modista

JOANA, cosina de Dona Obdúlia

DOS VEÏNS I UN VEÍ que és sabater

TEODORA DESPUFOL

DOS JOVES DEL "CÍRCULO" MALLORQUÍ

ARXIDUC LLUIS SALVADOR D'ÀUSTRIA

METGE VELL

DON VALENTÍ, confessor de Dona Obdúlia

METGE II

JACOB COLLERA, marquès de Collera

MISS CARLOTA NELL, escriptora francesa

AINA COHEN, poetessa oficial

PARE D'AINA COHEN, argenter

AINA COHEN NINA

D. ENRÍC DE VALOIS, capità general de les Illes

PRESIDENT DEL "CÍRCULO" MALLORQUÍ

UN VELL INTEGRISTA

MARGALIDETA, amiga inseparable d'Aina Cohen

TRES SENYORS DE L'ENTERRAMENT DEL MARQUÈS

DE COLLERA

AMO DE POSSESIÓ

Marta Martorell

Rosa Min

Montserrat Julió

Nadala Batista

Josep Torrents

Carne Molina

Adela Abad

Anna Frigola

Pere Vidal

Joan Vallès

Maria Josep Gomara

Montserrat Carulla

Rosa Montesó

Carne Sansa

Josep Ballester

Montserrat Garcia Sagués

Jaume Ros

M.ª Teresa S. Torres

Domènec Alvarez

Enric Majó

Pierre Balvet

Àngel Company

Ovidi Montllor

Domènec Alvarez

Jordi Serrat

Marina Noreg

Marta Molins

Elisenda Ribas

Miquel Arbós

Montserrat Garcia Sagués

Albert Socias

Llorenç Duran

Àngel Company

Fina Mariano

Àngel Company

Joan Santacana

Rafael Tubau

Jaume Ros

PAGÈS	Josep Ballester
UN ATENEISTA	Ferran Baile
DUES SENYORES DE BON VEURE DE L'ENTERRAMENT	Montserrat G. Sagués
CONSERGE DE LA REDACCIÓ DE <i>EL ADALID</i>	Rosa Montesó
ADVOCAT	Josep Ballester
DIPUTAT	Miquel Arbós
GENERAL	Rafael Tubau
HUSSAR	Pierre Balvet
CRIADET JOVE	Jaume Ros
VIOLETA DE PALMA, neboda de Dona Obdúlia	Sergi Jover
CANTANT FRANCESA	Carne Sansa
AMIC DE LA VIOLETA DE PALMA	Montserrat Garcia Sagués
	Jaume Ros

L'acció a la Ciutat fe Mallorca els anys 189..., 191..., 192...

DECORATS I FIGURINS	Avel·lí Artís Gener
REALITZACIÓ DECORATS	Asensi-Bea-Mora
MODISTA	Pilar Periz
UNITAT FÍLMICA	J. Bayona
PIANO	Joan Albert Amargós
LUMINOTÈCNIA	Pere Garrido
REGIDORIA	Josep M. ^a Gispert
DICCIÓ	Carne Serrallonga
AJUDANT DE DIRECCIÓ	Jaume Coll
DIRECCIÓ	Ricard Salvat
Gerència de la COMPANYIA	
ADRIÀ GUAL	Jordi Umbert

TEATRE ROMEA
15 d'octubre de 1970
Estrena

Mort de Dama

Algú podria pensar que *Mort de Dama*, la famosa novel·la de Llorenç Villalonga, és una juxtaposició més o menys hàbil de diversos quadres de costums però, si l'examinava amb un mínim de rigor, s'adonaria que és una espècie de subtil navegació pels mars del temps i que, de fet, constitueix un prodigiós retaule caricaturesc de la societat mallorquina del principi de segle, quan els grans llinatges es debatien, a la deriva, entre hipoteques i buidors còsmiques i l'illa començava a ésser envaïda per un turisme ambigu, mig rendista mig freudià, que acabaria arruïnant-los. Val a dir que els dos mons

convivien sense sentir cap mena d'interès l'un per l'altre. Si, tanmateix, "alguns nois de bona família, bruns i ingenus com nins grans, aprenien l'anglès i ballaven i nedaven amb les blondes exòtiques", el gros de les famílies decretava que la colònia forastera no existia o, en el millor dels casos, condemnava els seus costums amb aires de funcionari competent. D'altra part, la frenètica colònia ignorava la fauna autòctona i només de tant en tant accedia per motius folklòrics i amb deixos de desgana principesca a visitar les seves velles cases de Ciutat i a considerar per un instant la seva existència.

Mort de Dama tan sols pretén d'"anotar, a la llum de l'humorisme, alguns mínims motius de viure" d'aquesta fauna i deixa per a d'altres obres, com *Silvia Ocampo* i *L'hereva de dona Obdúlia*, els estripats i malaltissos dels forasters. La seva unitat neix d'una acció senzilla, l'agonia i la mort d'una vella aristòcrata d'exuberàncies isabelines, dona Obdúlia Montcada, que apareix i desapareix per una selva de rememoracions i situacions explicatives, que permeten a la vegada de recuperar o, almenys, de fixar proustianament el temps perdut, d'establir una espècie de contrast entre un passat rutilant i un present desinflat i de presentar tota una galeria de personatges. Sense un argument elaborat segons les normes de la preceptiva tradicional i amb la intenció de fixar l'ombra d'un record, ni que fos en termes grotescos, el pes de l'obra havia de recaure forçosament en uns personatges que, trets de la realitat i gràcies a una sèrie d'operacions de deformació o transposició i refosa, esdevenien autèntics símbols.

Així, entre el cor de veus menors, però perfectament individualitzades, de l'històric i esburbat Arxiduc Lluís Salvador, la sufragista Carlota Neil, el director del diari *El Adalid*, la beneita remei Huguet, la delirant Maria Gradolí i les seves esperpèntiques filles, l'escandalosa Violeta de Palma i tantes d'altres, destaquen quatre figures de gran significació. No cal dir que la primera és la dama moribunda, dona Obdúlia, que fa pensar en la Isabel II de Valle-Inclán, "*chungona y jamona, regia y plebeya*", i que simbolitza el món aristocràtic en descomposició. "La seva casa fou la darrera de l'illa on encara es rebia i es conversava. Morta ella, ja no quedaria més remei que anar a la novena o tirar-ho tot a rodar i prendre *cocktails* amb les angleses i nord-americanes de costums llicenciosos". Si dona Obdúlia "representa l'ànima d'una societat que desapareix", és a dir, la de la Restauració borbònica, la baronessa de Bearn, fina i distant, idealitza les essències eternes de l'aristocràcia rural mallorquina "Tothom reconeixia en la baronessa una rara superioritat, que no es podia saber bé en què consistia", diu Villalonga. "¿Era potser un encís físic, ja que dona Maria Antònia havia estat —i era, encara ara— una bellesa famosa? ¿Tal volta un afinament espiritual, tota una vella cultura francesa pesant dintre del subconscient, heretada amb la sang?" Aquest personatge és la primera cristal·lització del que, més endavant, havia d'ésser un mite famós: el mite de Bearn.

El marquès de Collera i Aina Cohen, d'altra banda, simbolitzen la vida pública insular o, si voleu, la cultural i política. El marquès, patriota de grans proporcions i afiliat als partits més espanyolistes i més conservadors, sap maniobrar amb silencis i insinuacions, construeix belles peces oratòries, escriu poemes llatins i es dedica a l'arqueologia; en el fons, però, és un *bluff* com una casa. I, en morir en circumstàncies suspectes, és objecte de dues saboroses necrologies: l'oficial, encomiàstica i plena de convencionalismes; la de dona Obdúlia, cruel i sagnant. Per contra, Aina Cohen és el símbol dels grups regionalistes de la Mallorca dels anys 20 i 30. L'autor la sotmet al mateix procés de deformació caricaturesca que sotmet a dona Obdúlia o el marquès de Collera, però mentre aquests no assoleixen de rectificar-lo, Aina esdevé un personatge dens, torturat i fins diria que tràgic. El que amargava la seva vida, en efecte, "no eren els enemics que no la llegien, sinó els devots protectors" que es creien "amb el dret de fer-la escriure al dictat" uns versos "tot mel i sucre" que, si li proporcionaven l'èxit social i l'accés als salons aristocràtics, reprimien la seva personalitat més íntima, sempre tibant d'orgull i d'ambició. Així, Aina Cohen, d'origen xueta, "vivia en una lluita constant amb si mateixa, plena d'una agror que ningú no hauria sospitat en llegir els seus versos dolcíssims" i que la menà, de primer, a certes desviacions lesbianes i, al capdavall, a la follia.

Cal suposar que el muntatge de Ricard Salvat i Biel Moll, que subratlla amb encert els trets essencials d'aquesta novel·la ja clàssica i que aprofita, a més, d'altres materials secundaris de l'autor o del seu germà Miguel, obrirà nous camins d'èxit per a Llorenç Villalonga i les seves criatures de ficció.

JOAQUIM MOLAS

L'illa en el temps

"El barri és venerable, noble i silencios, amb carrers estrets i cases amples, que semblen deshabitades". Enmig del daltabaix que en una vintena d'anys ha somogut els homes i les pedres de la Ciutat de Mallorca, altre temps daurada i levítica, la descripció encara val. Al barri li escauen sempre els tres adjectius reposadíssims, els carrers hi conserven l'ombrívola estretor medieval, les cases no han estat esmicolades en apartaments i hom diria que només els corcs, les cornucòpies i algun fantasma sentimental les habiten. Pel carrer de l'Estudi General transiten encara, com en els dies rosats de Santiago Russinyol, els gats negres, llustrosos i displicents, i, adesiara, algun vell canonge rebel al "clergyman". El carrer de l'Estudi General ha recobrat a més a més, de fa alguns anys, les passes dels estudiants d'Humanitats que acudeixen a unes aules tot just restaurades.

El número 25 és a casa de Llorenç Villalonga. En travessar el pati, un pati sense capitells jònics però amb pluja —vull dir que a la clastra de can

Villalonga hi plou, com pertoca a les cases de senyors—, començareu a enraonar baixet com si fóssiu a missa. A dalt de l'escala, la porta lluent de fusta gairebé solemniat. Per tot arreu silenci i la flaire sanitàosa d'una netedat molt antiga i molt mallorquina. No hi ha timbre elèctric; una cadena de llautó polidíssim farà sonar la campaneta. La minyona que us obre, d'edat indefinible—no massa vella, tanmateix—, serva un capteniment d'altres dies, com una mena d'amatent distància, i, després d'haver-vos invitat a passar al rebedor en penombra, ornat de quadres d'església i cadires de repòs, us anunciarà als senyors amb una cerimoriositat tota natural i sense gens ni mica de posa.

Certa dama forastera que havia estat presentada a Llorenç Villalonga, comentava, faceciosa, que al cap d'una estona de conversar amb ell s'havia adonat, gairebé a tall d'esgarrifança, que aquell home feia dos-cents anys que era mort. La dama, d'enteniment subtil però desconeixedora de moltes coses—de l'obra del novel·lista, per exemple—, s'havia limitat a dir una enginyositat, sense sospitar que fregava molt de prop alguna de les vetes profundes del món villalonguà. Perquè Llorenç Villalonga no va morir fa dos-cents anys, però viu fa dos-cents anys. Com fa un segle, com avui mateix i com demà (que no endebades l'ha temptat, en algunes novel·les, l'endevinació del futur). Els personatges seus, els que entranhablement li pertanyen—no els que analitza amb ullada crítica—posseeixen també la virtut de defugir el temps. Tonet, el senyor de Bearn, ja era en el tombant de la vellesa quan assistia, a París, a l'estrena del *Faust* de Gounod; i en el mateix tombant el retrobem, també a París, l'any mil nou-cents seixanta-set. "París és intemporal—no s'està de pensar—, igual que els vells senyors de Mallorca". Vet ací l'illa en el temps, mentre passen els dies empenyent els anys; l'illa inalterada al bell cor del carrer de l'Estudi General, poblat de silencis i de campanes greus, a dues passes del soroll i de les vanes agitacions dels homes.

El rostre de Llorenç Villalonga, bisantí i aquilí, a penes s'immuta. És Teresa, la seva muller—Maria Antònia en el món de la faula—, que amb art mestrívol menarà l'inici de la conversa per viaranys planers i tranquil·litadors. Teresa, vivaç i gentil, servadora en plena senectud d'un halo de bellesa que degué ser esplendorosa, la sap molt llarga i no s'equivoca mai en escollir el moment just en què cal deixar el fil en mans del marit. Llorenç Villalonga parla poc, amb veu baixa i amable i amb molta cura de no comprometre's, de no engrunar-se mai els dits. Si l'ataqueu de front i voleu obligar-lo a definir-se clarament respecte de no importa què, es limitarà a insinuar amb la mà un gest vacil·lant, a alçar les celles en una mena d'interrogació i a esbossar un somriure entre escèptic, trist i mofeta. Llorenç Villalonga és home de dubtes.

Aleshores, en aquest cavaller discretíssim de posat caut, podeu evocar l'esnob dels anys trenta, l'escandalós autor de *Mort de dama*, curiós de tots els avantguardismes, sovintejador de l'esbojarrada colònia estrangera de la Mallorca d'abans. Ell, el noi que fumava *abdul-lahs*, havia assistit a la immortal tertúlia de l'antecàmara de ca dona Rosa Ribera—Obdúlia Montcada en

el món de la ficció— vetllant l'agonia de la vella senyora. Contemplava en silenci un sofà de vellut que hi havia en un racó de la sala, "tenia una vaga poesia als ulls" i segurament se li dibuixava als llavis aquest mateix somriure escèptic, trist i mofeta. Llavors devia començar a veure el món sota la doble llum que l'ha acompanyat sempre: la claror de l'esperpent, retallada i feridora, i la llúissor capvespral de l'elegia. És a dir, *Mort de dama* i *Bearn*, el noi que fumava abdul·lahs i el cavaller d'actitud cautelosa que ara us escolta. Entremig, la tragèdia que va capgirar tantes i tantes coses.

"Voler i doldre —vaig escriure fa temps— és una actitud que, irremeiable com el fat, informa l'obra, i qui sap si la vida, de l'il·lustre Llorenç Villalonga". El novel·lista fa burla del seu propi món, però l'estima profundament i en lamenta la progressiva desaparició. Al capdavall, allò que rebutja, allò que satiritza, és una part d'ell mateix i sobretot, la justificació de la seva obra. És per això que, debatent-se entre l'esperpent i l'elegia, l'escriptor i els seus personatges han perdut totes les seguretats abans d'assolir el centre a què aspiraven. Com en una vella cançó d'opòsits, cada dia aprenen i desaprenen, viuen i moren, i es convencen que la veritat no és el contrari de la mentida. En definitiva, més enllà de l'illa enmig del temps on el novel·lista ha volgut refugiar-se voltat del seus herois —i dels seus dubtes, no cal dir-ho—, l'absurd guanyarà la batalla.

Llorenç Villalonga us acompanya a la porta. La seva cortesia és contingudament amable i, mentre no haureu arribat al pati amb pluja, restarà immòbil en el replà. De bell nou abocats al temps, imaginareu que l'escriptor ha retornat al seu clos intemporal, sol·licitat per tota mena de vacil·lacions i d'ambivalències, entre el somriure escèptic i l'enyor emocionat. Del seu voler i doldre ha nascut una de les obres novel·lístiques més importants de la literatura catalana de tots els temps.

JOSEP MARIA LLOMPART